СЕНТИМЕНТАЛЬНА ІСТОРІЙКА

У той день особливо якось заходило сонце. Воно відразу перемінилося у фіолетову пляму і швидко-швидко сідало на фабричні димарі. Десь гучав поспішний поїзд, десь ішли в вечір рівні, значені прямокутниками пшениць, голубі поля. А тут вулиці стихали, немов вагалися, чи йти їм у ніч, чи ще зачекати. Прегарні, чепурні домики, сповиті плющем, горіли своїми дахівками. Дахи, як вежа церкви на чистім, спокійнім майдані, пнялися вгору, але без зайвої одчай-душности, зовсім поважно.

Пані Фуст в ту хвилину стояла біля вікна. Пантрувати кухні не було потреби, все було виміряно, відважено, відлічено, вітер не коливав огню — і все мусило вдатися, як удавалося безліч разів перед тим. А проте дані Фуст хвилювалася. Вона запримітила, що ложка в її руці тремтіла, а проходячи повз дзеркало, спостерегла, що рум'янці на щоках були більші, як звичайно, були різко очеркнені на тлі білого комірця. Рум'янці ці були, напевне, не від кухонного жару.

"Серце, дурненьке серце", — посміхнулася пані Фуст і, ще раз глянувши в дзеркало, потерла рум'янці збіленими в муці долонями.

Чиж у клітці завовтузився, канарок стрибнув з бантинки до коритка з водою і був увесь такісенького кольору, як завіски. Його настовбурчене пір'ячко горіло так само, як і крила фіранок у фіолетових відблисках. У кухні панував той солодкавий, незабутній запах приладжуваної страви. Пані Фуст зітхнула — неодмінно треба буде перенести комоду до кімнати... та взагалі буде багато змін... багато змін... Подушечка з вишитим "Тільки чвертьгодинки", з айстрами на другім боці сумирно лежала на канапі, ніби потупила очі, але, в суті речі, зальотно і хитро їх щулила.

На чистих полицях спалахнули, мов боєві гасла, ймення продуктів, черешневе гілля пнялось крізь вікно і в напіввідчинених дверях з кімнати горіли плюшеві фотелі. Пані Фуст відійшла від вікна і ненароком зустрілась з поглядом чоловіка. Він висів у кімнаті, в рамах портрету, обтягнених крепою, завжди однаковий, завжди міцно стиснений у стані офіцерським поясом. Благовидне, не товсте й не худе обличчя скрашали вуси (покійник так залюбки їх леліяв!), очі добрі-добрячі і врешті шляхетне чоло. Він був завжди шляхетний, капітан Фуст. Одну хвилину пані Фуст видалось, що бачить у цих очах докір, мовчазний, німий докір, але це тільки видалось. Очі дивились, як завжди, лагідно, може, трохи сумовито. "Ні, — рішила пані Фуст, і це востаннє спокусило її вагання, — кращої партії не бажав би для мене й покійник..."

Це був дивний, прецікавий збіг обставин.

Дванадцятий рік у коридорі кватири пані Фуст, на дверях кімнати, що її наймала згідно з оголошенням "Статечним, старшим і добре ситуованим панам", висів прямокутник з ґотицькими літерами: "A. Markowsky, Oberst a.D." — Прямокутничок устиг пожовкнути, ґотицькі літери вицвіли, а полковник поза службою А. Марковський все ще мешкав у пані Фуст. Він не подбав за ввесь час про зміну цього титулу. Його товариші, завзяті кіннотчики та гармаші, здобули титули інжинірів, докторів, забули про минуле, так якби його й не було. Те все, що було перед тим, для них мало вартість імлистого спогаду, чогось такого, над чим не варто й застановлятись. Вони ж жили новим, зовсім новим життям. А полковник Марковський ще й тепер, почувши знечев'я постріл, який був нічим іншим, як тріском пневматичної шини, бліді спинявся. Він іще досі, зустрівши баталіон міської залоги з орхестрою та неодмінним осликом, на якого навантажено барабан, довго йшов за ним, сам не знаючи чому й пощо, один серед галайстри1 дітей, спрагнених блискучих іграшок та рвучкої музики.

1 Галайстра — тут: натовп дітей. Емеритований — той, що на пенсії, у відставці.

Від першого року еміграції полковник поселився у пані Фуст; на вулиці негаласливій, поважаній, де жили емеритовані2 майори, спенсіоновані генерали та вдови по капітанах. Примхою долі пані Фуст була вдовою по бойовім капітані піхоти давньої монархії, який поліг у перших боях великої війни. У боях, які вшанував своєю хоробрістю і полковник Марковський, б'ючись по ворожім боці. Ще іноді й тепер, натуживши пам'ять, полковник, мов крізь імлу, бачив сіру розстрільну піхоти, яку вів на багнети офіцер із скупченим1, майже молитовним виглядом. В цю розстрільну врізався бравуро-вою кінною атакою на чолі трьох ескадронів бородатих драгонів тоді ще ротмістр запальний Марковський. Сам гукав дико: "урраа!" і рубав направо й наліво сірих піхотинців, що втікали врозтіч, мов миші. І, натуживши пам'ять, полковник Марковський пригадував зовсім виразно бліде обличчя офіцера, яке він полоснув шаблею і яке дуже схоже було до портрету чоловіка пані Фуст. Та про це не згадували. *А може... може, полковнику... він згинув від вашої руки?" — раз несміливо промовила пані Фуст. "Пані, — схвильовано відповів полковник, — облишмо цю розмову, вона потрапляє в мою офіцерську честь". Чому саме ця розмова потрапляла в його честь, пані Фуст не могла збагнути. Замислилась, і так цілий той вечір вони просиділи мовчки.

Дні полковника нагадували цяпотіння дощу із стріхи. Це були дні великого чекання. Бо Марковський ніколи, ані на хвилину, не сумнівався, що дістане наказ про призначення до дієвої армії. Він не читав ніяких газет, крім "Військового Вісника", де завжди писали про близький, дуже близький час війни. "Військовий Вісник" наказував своїм читачам терпеливо чекати, і вони чекали. Чекав і полковник Марковський.

Він вставав щодня о сьомій годині, гладко голив своє підборіддя, чистив до сліпучого блиску черевики, випивав каву, приладжену панею Фуст і йшов до "Історично-Військового Товариства". Поштиві власники крамниць і ресторанів на його вулиці завжди виймали люльки з ротів, стоячи на порозі, і дружньо кивали на добридень. Молошниці, квітникарки та газетярі завжди уступали йому дорогу і шепотіли щось між собою. Власник трафіки2, видаючи щодня неодмінні цигара, ніколи

не забував спитати про здоровля пана полковника. Здавалось, що навіть каштани обабіч вулиці, золоті восени, рясні в цвіт навесні знають цю крепку, якби тесану з дерева постать у сірому вбранні, з добре вичищеними черевиками, з головою, міцно осадженою на здоровім карку, в капелюсі, крихту зісуненому набік по старій вояцькій звичці.

1 Скупчений (пол.) — зосереджений.

2 Трафіка (англ.) — торгівля.

До "Історично-Військового Товариства* був завжди один шлях: з вулиці емеритів на площу, де поставлено котрогось з королів на гранітний цокол, з площі крізь чепурний, підстрижений парк на другу площу, цей раз із бронзовим поетом, потім праворуч рівною, мов стріла, вулицею аж до тупого заулка, висадженого сумними акаціями. У Товаристві полковник мав обов'язки "неодмінного секретаря", одноголосно вибираний гуртом військових, старих товаришів зброї. Там сідав у вигідне крісло з подущинкою, листкував реєстри членів товариства, розкиданих по всьому світі, перечитував їх листи і відписував їм у бадьорому дусі, належному воякам. Коло 12-ї приходив предсідник товариства, рожевенький, в'юнкий генерал. З ним полковник гуторив завжди стоячи і півгодини після гутірки був вільний. Тоді йшов у земляцьку їдальню на обід і викурював цигару. Тоді ж дозволяв собі одну-дві партії шахів з лисавеньким поручником. Цю гру, через її схожість з воєнним ремеслом, полковник дуже шанував, але грав не дуже добре.

Після цього йшов додому тою самою дорогою, переглядав старі річники "Військового Вісника" і рівно о 7-й годині стукав до дверей пані Фуст. Це була пора їх спільного проходу. Прохід тривав ані закоротко, ані задовго, завжди у відповідному настрою, трохи веселім у полковника, дещо соромливім у пані Фуст. "А ви знаєте, пані, — жартував полковник (при тім із зовсім поважною міною), — чим вславилась моя бабуня?* — "Ні, пане полковнику, не знаю*, — дещо ніяково відповідала пані Фуст. — "Так от знайте, пані Фуст, — полковник

спинявся і врочисто підносив палець угору, — моя бабуня вславилась тим, що спиняла своїми власними колінами на повнім бігу швидкий поїзд!" — "Щось такого!" — скрикувала пані Фуст, а полковник врочисто сміявся — "Хе, хе, хе..." Це була старокіннот-чицька рубашність, і пані Фуст чемно дозволяла на неї. Перед вечором вони вертались на скромну вечерю і, побажавши одне одному доброї ночі, розходились по своїх кімнатах.

"Ах, яка це гарна, яка це брава людина", — хитала головою й посміхалась пані Фуст, саме тепер пригадавши жарт із бабунею, що спиняла поїзд власними колінами. "В його житті нема ніодної плями, справжній лицар..."

І мимохіть серце пані Фуст билось, мов піймана пташка. Сьогодні вона хотіла розв'язати одну пекучу, наболілу справу. Ніколи, ніколи їх відносини не переходили меж звичайної чемности, щоденного знайомства. Ніколи, ніколи нікому з них не вирвалось якесь необачне слово, якийсь скритий погляд. Пані Фуст занадто любила пам'ять свого чоловіка, пан полковник занадто шанував це почуття. А проте пані Фуст була певна, що він її любить, так як певна була, що й їй він не байдужий.

П'ять років тому запросила її сестра до Відня і ще трохи-трохи видала б була її за одного доброго, чесного чолов'ягу, власника гарного папучового підприємства. Пані Фуст натякнула про це в листівці з видом св. Стефана, посланій полковникові.

І коли вернулась, помітила, як тяжко він це переживав, як похудів, як занедбався, як зрадів, її побачивши. І може... може, тоді була хвилина, що рішила б усе, але було вже запізно. Полковник оговтався, відтягнув свою руку від руки пані Фуст, випростувався, схопив капелюх і вийшов чимшвидше на вулицю. "Ах, яка це гарна людина, — зітхнула пані Фуст, — який це аристократ, мій Боже, який це аристократ..."

Найбільше хвилював обоїх один день у році, один вечір. Це були роковини геройської смерти капітана Фуста. Зранку пані Фуст їхала на цвинтар, пробувала там зо дві години вся зосереджена, потім дещо заплакана верталась додому і лаштувалась до вечора. Тоді вони не йшли на прохід. Полковник приходив у чорному вбранні, приносив їй китицю хризантем (завжди китицю хризантем), сідав у вітальні й мовчав. Приняття було скромне, але вибагливе, вміру. Говорили мало. Пані Фуст тримала хустку біля очей і шепотіла: "Пане полковнику, пробуйте цього, скоштуйте того. Ці страви так любив покійник". Марковський пробував і коштував, потім відкашлювався, обтирав уста великою хустиною і починав:

— 27-го серпня, пані, нашу бригаду перекинули зі східної Пруси в Галичину. Я проводив першим ескадроном, другим — князь Голіцин...

— Правда, полковнику, — перебивала його пані Фуст, — цісарсько-королівська піхота билась по-львиному? — Полковник був іншої гадки, але з уваги на пам'ять чоловіка — капітана, потверджував львиність ц. к. піхоти.

Це був вечір споминів, вечір добрих споминів. Китицю хризантем пані Фуст берегла як довго могла, і як вони зів'яли, ніколи не викидала їх на смітник. Ці хризантеми були майже посвячені і то двічі: пошаною до чоловіка й тихим, безсловним почуттям обоїх. Це було так сентиментально. Це було так романтично. Це було так аристократично.

Те, що пані Фуст хотіла доконати сьогодні, на щорічнім вечорі споминів, в цю врочисту хвилину мовчанки, вона передумала й переболіла давно.

Вона хотіла сьогодні натякнути полковникові Марковському про можливість поєднати дві долі тіснішими вузлами. В цьому не буде нічого образливого, дарма що жінці ніяково починати таку розмову. Але ж полковник такий несмілий, такий делікатний, до смішного делікатний.

Пані Фуст була певна, що він ніколи не наважився натякнути на щось подібне, бо боявся відмови. Гордість, велика гордість. І не тільки гордість... полковник, напевно, боявся, що з хвилиною відмови стратить змогу її бачити, товаришувати з нею. Він уважав би своїм обов'язком залишити її кватиру. Пані Фуст занадто добре його знала.

Була ще одна річ, яка осмілювала паню Фуст. Вона цю думку відганяла від себе, але так було. Полковник був у дуже кепському матеріяльному становищі. Він без неї був би майже на вулиці. Справа в тім, що через загальну кризу діяльність Військового Товариства обмежено, а згодом і зовсім припинено. Всіх урядовців з нього звільнили. І найболючіше відчув це полковник. Для нього це була страшна катастрофа. Виявилось, що до жодної роботи він не надається, нічого не знає, нічого не тямить. Він пробував ходити на будову, але коверзування майстра розхвилювали його так, що він мало не захворів. Він пробував бути коректором у редакції, але мав уже дещо заслабі очі. Він пробував постояти за конвеєром у фабриці, але дирекція відтягала йому ввесь заробіток за несправність і неповоротність. Годі, хто вродився для війни, ніколи не вмітиме працювати мирно. І тепер полковник був зовсім без праці. Він звів свій бюджет до зера, зрікся цигар, чистих комірців, блискучих черевиків. Він не платив пані Фуст уже кілька місяців за кімнату. Він продав чорне убрання, він виніс річники "Військового Вісника" на макулятуру. Власники ресторанів уже його не здоровили, квітникарки не посміхались, діти не виходили напроти, знаючи, що не принесе їм цу-корків. Настали тяжкі часи, злиденні.

Усе це знала пані Фуст до найменших подробиць, хоч полковник ніколи ані слівцем не зрадив свого становища, ніколи не пожалівся. Скільки разів вона зідхала під його дверима, знаючи, що сидить голодний, але не відважувалась запропонувати йому поміч. Пані Фуст мала власну трафіку і могла постачати йому цигар досхочу, але найменший натяк на це напевно привів би полковника до самогубства. "Це горда бестія, винятково горда, — думала пані Фуст, — це справжній,

непідроблений аристократ..." Вона так марила вийти заміж за аристократа!

Сонця — фіолетової плями — давно вже не було. Ліхтарні кидали жовті смуги на невеликі дімки, і в кожному з них статечні горожа-ни у камізольках сідали до вечері. їхні грубі, червоні карки було видно крізь вікна. Чиж спав, канарок ще вмивався і годинник спокійно цокав. А пані Фуст, знявши фартух і причепурившись біля дзеркала, починала хвилюватись. Полковник рішуче десь забарився. Вона знала, як тяжко йому прийти сьогодні в старому, сірому вбранні. Йому доведеться прикласти багато зусиль, щоб привести до ладу свої черевики і дістати твердий комірець. А найгірше хризантеми. Вона знала, кілько сил він стратив ще минулого року, щоб принести цю традиційну китицю. Вона знала, що надовго до того, він відмовляв собі навіть у тій злиденній їжі, яку мав, що від кількох місяців ощаджував на цигарах, на пранню, щоб тільки не видатися неввічливим. Тим-то ця китиця була для неї подвійно дорога. Цього року буде ще гірше. Заощадити нема з чого, відмовляти нема в чім, бо нічого нема.

Капітан сумно дивився із своєї рами. Він був теж дуже бравою людиною, але все ж він не те, що полковник. Він не потрапив би так жертвувати собою для одної тільки засади. І пані Фуст запримітила, яким далеким став для неї цей чоловік у рамі. Вона вже не жила з ним, у його світі. Вона вже була в високому світі шляхетних, кришталевих духом людей, вона вже сама ставала такою. І її очі, дуже скорі до сліз, починали мокрішати. її теперішнє життя було таке поетичне, таке сентиментальне. Вона хвилювалась: молодість, прекрасна, запашна молодість знов верталася.

А проте полковника не було. Вона не чула його кроків. Він десь забарився. І неспокійна, бо спізнятись не було в його звичці, пані Фуст поправила сукню, вийшла в коридор і постояла під дверима полковника. Жовтий прямокутничок сумовито притулився до дверей. Нікого не було чути. Пані Фуст застукала і, не дочекавшись відповіді, ввійшла в кімнату.

Дивна пустка війнула на неї. Убоге ліжко стояло біля стінки, стіл похнюпився біля вікна. Пані Фуст розпачливо сіла на ліжко. Вона збагнула, що вже ніколи, ніколи не побачить полковника. Вона збагнула, що він не прийшов, бо не міг купити їй хризантем, і ніколи більше не прийде. Ще крихта надії була в ній, коли підійшла до вікна. "Який це аристократ, мій Боже, який він аристократ". За вікном вулиця пустувала, тільки розлогі каштани щось шепотячи йшли в тиху, серпневу ніч.